

ԹԱՂՈՒՄՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ԿԱՐԵԼԻ Է ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵԼ ԵՎ ԹԱՂՈՒՄՆԵՐ, ՈՐՈՆՔ ՉԻ ԿԱՐԵԼԻ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԵԼ

Սմբատ Հակոբյան*

Մինչև 1980-ականները մեզանում առկա են թաղման ծեսի բազմաթիվ լուսանկարներ, սակայն ժամանակի ընթացքում թաղումներ լուսանկարելը արգելվում է: Թաղման ծեսը մարդու կյանքի կարևորագույն իրադարձություններից մեկն է և ինչպես այլ նման առիթներ (ծնունդ, հարսանիք, ուսման ավարտ և այլն), այն ֆիքսվում էր լուսանկարի միջոցով, սակայն 1970-ականներից սկսած լուսանկարչական տեխնիկան ավելի հասանելի է դառնում մարդկանց համար և լուսանկարը դադարում է լինել միայն անցման ծեսը ֆիքսելու միջոց, ինչի արդյունքում էլ տաքու է դրվում թաղման ծեսը լուսանկարելու վրա: Միաժամանակ, թաղման ծեսի տեսագրման կամ skype ծրագրի շնորհիվ համացանցով հեռարձակման վրա արգելք չի դրվում, ինչը ցույց է տալիս որ խնդիրը այտեղ ոչ միայն ծեսի վիզուալ ֆիքսումն է այլև ֆիքսելու եղանակը և նպատակը: Լուսանկարի դեպքում (երբեմն նաև տեսագրման) իրադարձությունը ֆիքսվում է, որպեսզի պահպանվի, իսկ տեսագրման կամ համացանցով հեռարձակման ժամանակ այն ֆիքսվում է որպեսզի կատարի հաղորդիչի, այլ ոչ թե պահպանողի դեր:

Բանալի բաներ. թաղման ծես, վիզուալ մարդաբանություն, լուսանկար, տեսագրություն, տաքու:

Ներածություն

Թաղման ծեսն ամենապահպանողական ծեսերից մեկն է և նոր երևույթներն այս ծեսում, որպես կանոն, շատ դժվարությամբ են ներմուծվում: Քանի որ այս ծեսը կապվում է մահվան հետ, մարդիկ ծեսի ընթացքում փորձում են խուսափել ամենօրյա կյանքին բնորոշ շատ երևույթներից. չծիծաղել, «ավելորդ բաներ» չխոսել, գունազեղ հագուստ չհագնել և այլն: Նման մի «արգելք» էլ կա ծեսի ընթացքը կամ մասնակիցներին լուսանկարելու վրա: Հաճախ նմանատիպ քայլը համարվում է սխալ և ոչ ընդունելի, և մարդիկ դատապարտում են նման փորձեր անողներին, սակայն որքան էլ արմատացած և միանշանակ թվա այս տաքուն մեր օրերում, դեռևս ոչ վաղ անցյալում՝ մինչև 1980-ականները, հատկապես գյուղական

* ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտի արդիականության ազգաբանության բաժնի ավագ լաբորանտ-հետազոտող:

միջավայրում, շատ տարածված է եղել թաղման ծեսի ընթացքը լուսանկարելը: Ընդ որում լուսանկարում էին և մասնակիցներին և հանգուցյալին: Հարց է առաջանում՝ ինչն է ստիպել ժամանակի ընթացքում հրաժարվել այս սովորույթից և ինչու՞ մի ժամանակ ընդունելի արարողությունն այսօր դարձել է արգելված: Հետաքրքրական է մերօրյա ևս մի սովորություն. այսօր կան մարդիկ, ովքեր թաղման ծեսի ընթացքում համացանցի միջոցով կապվում են հեռավոր երկրներում բնակվող հարազատների հետ և նրանց դարձնում ծեսի online մասնակիցներ, ինչը նորից հարցադրում է առաջացնում. եթե ժամանակակից ծեսում արգելվում է լուսանկարելը, այսինքն՝ ծեսը վիզուալ ձևով ֆիքսելը, ապա ինչու՞ է համացանցով հեռարձակումը ընդունված:

Թաղման ծեսի և վիզուալ նյութի փոխառնչության վերաբերյալ կան բազմաթիվ ուսումնասիրություններ, որոնց մի մասը քննարկում է նաև թաղման լուսանկարները: Այս թեմային անդրադարձել են ինչպես ասիական և աֆրիկյան երկրներում ուսումնասիրություններ կատարողները¹, այնպես էլ եվրոպական և արևմտյան մշակույթը հետազոտողները²:

- 1 *De Witte M.*, Of Corpses, Clay, and Photographs: Body Imagery and Changing Technologies of Remembrance in Asante Funeral Culture. – In: *Jindra M. and Noret J.* (eds). *Funerals in Africa: Explorations of a Social Phenomenon*. New York and Oxford: Berghahn Books, 2013, pp. 177–206; *Eriberto P., Lozada Jr.*, Framing Globalization: Wedding Pictures, Funeral Photography, and Family Snapshots in Rural China. – *Visual Anthropology*. Vol. 19. Issue 1, 2006, pp. 87–103; *Chalfen R.*, Celebrating Life after Death: The Appearance of Snapshots in Japanese Pet Gravesites. – *Visual Studies*, 2003, N 18, pp. 144–156; *Jeehey K.*, Korean Funerary PhotoPortraiture. – *Photographies*. Vol. 2, Issue 1, 2009. Special Issue: Special Issue on Globalization, pp. 7–20; *Eyal B.*, Posing, Posturing and Photographic Presences: A Rite of Passage in a Japanese Commuter Village. – *Man*. Vol. 26, N 1, pp. 87–104.
- 2 *Burns S.*, *Sleeping Beauty: Memorial Photography in America*. Santa Fe, NM: Twelvetees Press, 1990; *Burns S., Burns E. A.*, *Sleeping Beauty II: Grief, Bereavement in Memorial Photography American and European Traditions*: Burns Archive Press, 2002; *Ruby J.*, *Secure the Shadow: Death and Photography in America*. Cambridge: The MIT Press, 1995; *Llewellyn N.*, *Art of Death: Visual Culture in the English Death Ritual c.1500 – c.1800*. London: Reaktion Books, 1997; *Schell S.*, *Death and Disruption: Social Identity and Representation in the Medieval English Funeral*. – In: *Sandra C., Anderson Emily J., Richards J.*, *Art and Identity: Visual Culture, Politics and Religion in the Middle Ages and the Renaissance*: Cambridge Scholars Publishing, 2012, pp. 71–96; *Gibbs M., Meeseb J., Arnold M., Nansen B. & Carter M.*, *Funeral and Instagram: Death, Social Media, and Platform Vernacular*. – *Information, Communication & Society*. Vol. 18, Issue 3, 2015. AoIR Special Issue, pp. 255–268; *Altena M.*, *Making Memories: Filmmakers, Agency and Identity in the Production of Funerary Films in the Netherlands*. – *Mortality: Promoting the Interdisciplinary Study of Death and Dying*. Vol. 14, Issue 2, 2009. Special Issue: Mortuary rituals in the Netherlands, pp. 159–172; *Sigurjón Baldur H.*, *Post-mortem and Funeral Photography in Iceland*. – *History of Photography*. Volume 23, Issue 1, 1999, pp. 49–54; *Synnott A.*, *Symbolic Replica: A Sociology of Cemeteries*. – *International Journal of Visual Sociology*, 1985, N 2, pp. 46–56.

Մեթոդաբանություն

Ըստ Ռոյան Բարտի, լուսանկարման գործընթացն ունի երեք սուբյեկտներ՝ նկարող (operator), նկարվող (spectrum), նկարները դիտող (spectator)³: Ես կանդադարեմ այս երեքից երկուսին՝ նկարողին և նկարը դիտողներին: Առաջինն օգնում է վերլուծելու նախկինում արված թաղման նկարները՝ հիմնվելով օպերատորական աշխատանքի վրա, որը ենթադրում է, որ նկարողն ունի որոշակի պատկերացումներ, թե ո՞ր իրադարձությունները պետք է լուսանկարել և ինչպե՞ս, ուստի կարելի է դիտարկել ժամանակի ընթացքում լուսանկարներում առկա փոփոխությունները, հասկանալու համար, թե ինչպիսի պատկերացումներ են մարդկանց մոտ փոփոխվել, որոնց արդյունքում էլ թաղման ծեսը լուսանկարելու վրա դրվել է տաբու: Այստեղ տեղին է նշել Պիեր Բուրդյոյին, ով ասում էր, որ լուսանկարը «ռեալիստական» և «օբյեկտիվ» է դառնում հենց սոցիալական օգտագործման արդյունքում⁴, այսինքն՝ նկարը իմաստավորելը և դրա հանդեպ վերաբերմունք ձևավորելը սոցիալական գործընթաց է, որը հասկանալու համար հարկավոր է նաև դիտարկել թաղման ծեսի լուսանկարներին առնչվող ժամանակակից խոսույթները (discourse): Սա թույլ կտա հասկանալ, թե ինչպե՞ս են մեկնաբանում թաղման լուսանկարները, ինչպե՞ս են դրանց տալիս իմաստներ (սկզբում կոնոտատիվ) և վերջիվերջո դրանք դարձնում կոնվենցիոնալ (դենոտատիվ իմաստ)⁵:

Լուսանկարները վերլուծելու մեթոդաբանական մոտեցումը նույնպես բաղկացած է երեք փուլերից. 1) նկարագրում, երբ վերբալ կերպով վերապատմվում է այն, ինչ պատկերված է լուսանկարներում, 2) վերականգնում, երբ վերլուծվում է պատկերների սիմվոլիկ բովանդակությունը, 3) սոցիալմշակութային մեկնաբանություն⁶:

Թաղման ծեսի լուսանկարումը և արգելքի առաջացումը

Ինչպես արդեն նշվեց, նախկինում թաղման պրոցեսը լուսանկարելը բավականին տարածված է եղել: Այդպիսի լուսանկարներ արվել են XIX դարավերջից սկսած մինչև ընդհուպ 1970–1990-ականները (հենց այս ժա-

3 *Bart P.*, Camera lucida. Комментарий к фотографии. М.: Ad Marginem, 1997, с. 19.

4 *Bourdieu P.*, The Social Definition of Photography. – *Bourdieu P.*, Photography: A Middle-brow Art. Oxford: Polity Press, 1998, p. 73.

5 *Bart P.*, Система моды: Статьи по семиотике культуры. М.: Изд-во им. Сабашниковых, 2003, с. 205–206.

6 *Мещеркина-Рождественская Е.*, Визуальный поворот: анализ и интерпретация изображений. – В кн.: Визуальная антропология: новые взгляды на социальную реальность. Саратов: Научная книга, 2007, с. 30.

Նկ. 1. Ս. Ի. ընտանեկան լուսանկարներից,
գ. Ներքին Սասնաշեն, 1978 թ.:

Նկ. 2. Ս. Ի. ընտանեկան լուսանկարներից,
գ. Ներքին Սասնաշեն, 1978 թ.:

Նկ. 3. Ա. Ս. ընտանեկան լուսանկարներից,
գ. Աշնակ, 1984 թ.:

Նկ. 4. Հ. Հ. ընտանեկան լուսանկարներից,
գ. Սարատակ, 1983 թ.:

մանակաշրջանում կտրուկ նվազում է թաղման լուսանկարումը և առաջանում է տաբուն) թե քաղաքներում և թե գյուղերում իրականացվող թաղումների ժամանակ⁷: Այդ լուսանկարները կարելի է բաժանել երկու հիմնական խմբի՝ առաջինը պատկերում է մահացածին դազադով տնից դուրս բերելու կամ ճանապարհով տանելու պահը, երբ որպես կանոն լուսանկարներում միայն տղամարդիկ են, որոնցից մի քանիսը տանում են դազադը, իսկ մյուսները քայլում են ետևից կամ կանգնած են մոտակայքում (լուս. 1, 2): Մյուս խմբի լուսանկարները արվում են տան բակում, երբ հարազատները հրաժեշտ են տալիս մահացածին (լուս. 3), կամ գերեզմանատանը, երբ հանգուցյալին պատրաստվում են հանձնել հողին (լուս. 4): Այստեղ մար-

7 Նույն ժամանակահատվածում նման պրակտիկա տարածված է եղել նաև Ռուսաստանի գյուղերում և քաղաքներում: Տե՛ս *Власова Т.*, Рассматривание, рассказывание, припоминание: нарративизация содержания семейных фотоальбомов. – В кн.: *Визуальная антропология: новые взгляды на социальную реальность*. Саратов: Научная книга, 2007, с. 128–129, 136; *Бойцова О.*, «Не смотри их, они плохие»: фотографии похорон в русской культуре. – *Антропологический форум*. СПб., 2010, N 12, с. 327–330.

դիկ շարվում են դագաղի շուրջը և Զորացուցակում՝ ազատ տարածություն թողնելով միայն դագաղի մի կողմում, որպեսզի լուսանկարիչը նկարի այդ դրվագը (լուս. 3): Հատկանշական է, որ բոլոր լուսանկարներում էլ կենտրոնը զբաղեցնում է հանգուցյալը, և առհասարակ առանց հանգուցյալի թաղման լուսանկարներ գրեթե չեն հանդիպում: Պիեր Բուրդյույի կարծիքով, թաղման նկարները արվել են գյուղական միջավայրում, որպեսզի համայնքը դրանց միջոցով հիշի իր անցյալը, այդ լուսանկարները նախկինում եղած համախմբման և միասնության նշան են հանդիսացել, ինչը նկարների շնորհիվ պիտի հաղորդվեր նաև ներկային⁸: Այս տեսակետը գերակշռող է գրականության մեջ⁹:

Միայն լուսանկարները չեն մեզ տեղեկություն հաղորդում, ներկայումս ապրող շատ մարդիկ ականատես են եղել այդ երևույթին և հարցազրույցների ժամանակ պատմում էին, թե ինչպես են տեսել ծեսի լուսանկարումը.

Հասմիկ. — *Էն ժամանակ նկարում էին թաղման վախար, կազնում էին սաղ իրար հետ, մեռելի հետ նկարվում էին:*

Ս.Հ. — *Քանի անգամ էին նկարում:*

Հասմիկ — *Դե մի անգամ, ոնց որ, յանիմ բան էին անում մի հար էլ ավել նկարեին, աղչի ոնց էլ չէին վախում:*

Ս.Հ. — *Բսկ ո՞ր թվերին էր էր:*

Աննա — *Դե ոնց որ մի 70-ականները էլի:*

Ս.Հ. — *Բա երբվանից էլ սկսեցին չնկարել:*

Հասմիկ — *80-ականներից, ես, օրինակ հիշում եմ, որ 80-ականներին հըլը կար էրի:*

Ս.Հ. — *Բա ամենասին ժամանակ, ե՞րբ են նկարել, գիրե՞ք:*

Աննա — *Մի 60-ականները կլնի էլի, էր յաները:*

Հասմիկ — *Չէ ավելի հին էլ կլնի հա:¹⁰*

Զրուցակիցներից մեկը բավականին բացասական բառերով է բնորոշում այս երևույթը «յանիմ բան էին անում մի հար էլ ավել նկարեին», «աղչի, ոնց էլ չէին վախում», ինչը հստակ ցույց է տալիս, որ ներկայումս մարդիկ ունեն բացասական վերաբերմունք թաղման ծեսի լուսանկարման նկատմամբ: Բացի այդ վերաբերմունքը, շատերն այսօր վառում կամ դեն են նետում այդպիսի նկարները, որոնք պահվել են ընտանեկան ալբոմներում, իսկ երբեմն էլ ընտանեկան ալբոմներից զատ մի սև ծրարի մեջ են

8 Bourdieu P. The Cult of Unity and Cultivated Differences. – In: Photography: A Middle-brow Art. Oxford: Polity Press, 1998, p. 31.

9 Տես, օրինակ Мещеркина-Рождественская Е., նշվ. աշխ., Бойцова О., նշվ. աշխ.:

10 Խմբային հարցազրույց (12.02.2013):

դնում. «Մամայենց փանը կային էր նկարներից, բայց դե բռնիք վառինք թափեցինք, էր ինչ ա որ պահես: Հերո էլ ասում են... ախմախություն են արել էլի, թե ասա մեռելին խի եք նկարում: Դե մի վախար ինչ անկապ բան ասես չեն արել»¹¹:

Ներկայումս այսպիսի բացասական վերաբերմունքը թաղման ծեսի լուսանկարման հանդեպ դրսևորվում է ոչ միայն հին նկարները քննադատելու կամ դրանք ոչնչացնելու մեջ, այլև ժամանակակից ծեսը լուսանկարելը արգելելով: Մասնավորապես, դիտարկումներից մեկի ժամանակ նկատեցի, որ մասնակիցներից մի կին ցանկացավ հեռախոսով լուսանկարել հողաթումբը ծաղիկների և ծաղկեպսակների հետ, սակայն ներկաներից մեկը ասաց, որպեսզի չանի այդպիսի բան¹²: Վերոնշյալ բացասական վերաբերմունքի հետ մեկտեղ դիտարկումների ժամանակ ակնհայտ դարձավ, որ թաղման ծեսերը լուսանկարելը իսկապես արտառոց երևույթ է. մոտ 20 ծեսերի ժամանակ, որոնց ես մասնակցել եմ, միայն մեկում անձը փորձեց լուսանկարել թաղումը, ինչը ոչ ուղղակի վկայում է, որ թաղման ծեսը լուսանկարելը տարրավորված է: Լուսանկարելու տարրի կանոնից կարծես շեղվում են միայն այն թաղումները, որտեղ հանգուցյալը եղել է ճանաչված և հայտնի մարդ:

Այսպիսով տեսնում ենք, որ չնայած մի ժամանակ թաղման ծես լուսանկարելը եղել է մեր առօրյայի ընդունված մաս, այսօր մարդիկ քննադատում են այդ հին ավանդույթը և նույնիսկ արգելում են լուսանկարել թաղման ծեսը: Այս «արգելքը» դրվել է 1970-ականներից սկսած (չնայած այդ ժամանակահատվածում նույնպես արվել են նմանատիպ նկարներ): Ընդհանրապես լուսանկար երևույթը առնչվել է որևէ կարևոր իրադարձության, կյանքի որևէ հիշարժան դեպքի, որի ժամանակ էլ մարդիկ հաճախ նկարվել են: Կարելի է ասել, որ լուսանկարը ուղեկցել է գրեթե բոլոր անցման ծեսերը՝ թաղումները, հարսանիքները, բանակում ծառայության ավարտը, ուսման ավարտը և այլն¹³: Իմ կարծիքով թաղման ծեսի լուսանկարման տարրն առաջ է գալիս այն ժամանակ միայն, երբ լուսանկարը շեղվում է այս տրամաբանությունից և միայն կարևոր իրադարձություն ֆիքսելը չէ, որ դառնում է լուսանկարչի խնդիրը, այսինքն մարդիկ սկսում են լուսանկարել ոչ միայն կյանքի որևէ շրջափուլից մյուսը անցնելը, այլ ընդհանրապես առօրյա կյանքը: Այս դեպքում առաջնային է դառնում ֆիք-

11 Խմբային հարցազրույց (13.01.2015):

12 Դիտարկման օրագիր, էջ 3:

13 *Бойцова О.*, Фотография в обрядах перехода. – В кн.: Визуальная антропология: Настройка оптики. М.: Вариант, 2009, с. 189–200.

սել կյանքի տարբեր դրվագներ և լուսանկարը ինքը կապվում է մարդու կյանքի հետ, որից դուրս է մնում մահը, քանզի մահը հակադրվում է կյանքին: Այս տաբուն պետք է հաստատվեր այն ժամանակ, երբ ֆոտոխցիկը դառնում է մատչելի մարդկանց մեծ մասին, դա հավանաբար սկսվում է 1960-ականներից սկսած, երբ արտադրվում են Смена-3, Смена-4¹⁴ և Зоркий-4¹⁵ ֆոտոխցիկները, որոնք էապես հեշտացնում և հասանելի էին դարձնում լուսանկարման պրոցեսը: Այդուհանդերձ, այս իմ տեսակետը վարկածային է և ստուգման համար կարիք ունի հավելյալ նյութերի ուսումնասիրման, որը կարվի հետագա աշխատանքներում: Մասնավորապես, օգտակար կլինեն փորձագիտական հարցազրույցներ անցկացնել պրոֆեսիոնալ լուսանկարիչների հետ, ովքեր ունեն այդ տարիներին լուսանկարելու փորձ, ինչպես նաև դիտարկել ընտանեկան ալբոմները: Հօգուտ առաջարկած վարկածի կարող է խոսել նաև այն հանգամանքը, որ վերջին տարիներին ավելի ու ավելի հաճախ է արտահայտվում մի նոր միտում՝ հանգուցյալի սգո արարողության համար պատրաստած «անձնագրային» լուսանկարը փոխարինել հանգուցյալի կենցաղային ժպտադեմ լուսանկարով: Մեկ դիտարկված դեպքում սգո նկարի փոխարեն տեղադրվեց կոլաժ՝ կազմած հարազատների հետ լուսանկարված հանգուցյալի պատկերներից, ընդ որում սև գույնի շրջանակը փոխարինվեց կարմիրով:

Սկայփ, տեսագրություն և լուսանկար

Քննարկելով թաղման ծեսի լուսանկարման տաբուն՝ մեկ այլ հետաքրիր երևույթի հետ ենք առնչվում: Խոսքը, մասնավորապես, ներկայումս բավականին մեծ տարածում գտած թաղման ծեսի ժամանակ համացանցային միացումն է Սկայփ ծրագրի շնորհիվ: Այն մարդիկ, ովքեր ունեն բարեկամներ արտասահմանում, որոնք չեն կարող այցելել Հայաստան և ֆիզիկապես ներկա գտնվել թաղմանը, համացանցի շնորհիվ կապվում են և հետևում են թաղման ընթացքին վեր տեսախցիկի միջոցով: Չնայած այն փաստին, որ թաղման ծեսը շատ պահպանողական է, դժվարությամբ է նոր տարրեր ընդունում և տաքուսվորում է այն ամենը ինչը ֆիքսում է մահը, այս երևույթը չի քննադատվում և չի մերժվում մարդկանց կողմից: Հարցազրույցների ընթացքում Երևանի հինգ բնակիչներ նկարագրեցին, թե ինչպես են ականատես եղել «համացանցային թաղման»:

14 «Смена-3» – 1958-1960; «Смена-4» – 1958-1960, ГОМЗ <http://www.photohistory.ru/index.php?pid=120724817735695> (24.09.2015)

15 «Зоркий-4» – 1956-1973; «Зоркий-4к» – 1972-1978, 1980 rr., КМЗ <http://www.photohistory.ru/1207248177888644.html> (24.09.2015)

Հերմինե — *Ըրենց գնացել էինք, իրանք էլ սկայպով միացել էին, լացում-մացում էին:*

Ս.Հ. — *Իսկ ասենք ինչ էին անում, խոսում էին, թե ուղղակի նայում էին:*

Հերմինե — *Դե մեկ ու մեջ խոսում էին, բաներ էին պատմում իրար, բայց ըրենց կամայաբար դրել էին սեղանին, իրանք էլ ընդեղից՝ Բոսալիայից նայում էին: Ոնց որ դե էրքան փող չունեին, որ գային էլի, ծախս ա, բան ա:*

Ս.Հ — *Բա, մարդիկ ասենք ինչ էին ասում դրա մասին, ասում էին էր վայր ա, որ ըրենց բան են անում:*

Հերմինե — *Չէ հա, նորմալ էին ընդունում, ոչ մեկ վայր բան չի ասել:¹⁶*

Նախկինում, երբ համացանցը դեռ լայն տարածում չուներ, մարդիկ մեկ այլ եղանակ էին կիրառում, որպեսզի արտասահմանում բնակվող իրենց բարեկամներին դարձնեն «մասնակից» թաղման ծեսին: Նրանք տեսագրում էին թաղման պրոցեսը, իսկ տեսաժապավենը ուղարկում էին այլ երկիր:

Գագիկ — *...ըրենց դրե նկարել էին իրանց բանը:*

Ս. Հ. — *Ինչը, թաղումը:*

Գագիկ — *Հա, իրա հոր թաղումը դրե նկարել էր, էր կասեցին էլ ուղարկել էր Ամերիկա ախպորը: Մի վախար անում էին ըրենց բաներ, բայց դե հիմի էլ չկա հա:¹⁷*

Այս դրվագները ցույց են տալիս, որ մարդիկ հիմնականում ընդունելի են համարում այն, որ թաղման ծեսը ֆիքսվի հեռվում բնակվող որևէ բարեկամին փոխանցելու նպատակով, սակայն իրադրությունը փոխվում է, երբ փոխվում է ֆիքսելու նպատակը:

Արման — *Ըրենց ինքը նկարում էր, սիյոսոքահայ էր էլի, բան չէր ջոգում ու սաղ զարմացած նայում էին, ասում էին «գիժ ա էս մարդը»:*

Ս.Հ. — *Ինչով էր նկարում:*

Արման — *Կամեռայով նկարում էր էլի, իրան հեղափոխության էր, չէր տեսե, ուզում էր հեղափոխություն:¹⁸*

Հասմիկ — *Ու հեղափոխություն ասում էին, պապան հենց անպրամադիր ա լինում, դնում էր նայում ա ու սկսում ա լացել, ոնց որ անընդհատ ապրում ա էր բաները:*

Ս.Հ. — *Էր ո՞վ:*

16 Խմբային հարցազրույց (29.09.2013):

17 Խորացված հարցազրույց (13.03.2015):

18 Խմբային հարցազրույց (04.10.2013):

Հասմիկ — *Մորքուրիս փղեն:*
Ս.Հ. — *Բնչ ա արել, նկարե՞լ ա:*
Հասմիկ — *Իրա քրոջ թաղումը նկարել ա:*
Ս.Հ. — *Վիդեոյո՞վ:*
Հասմիկ — *Վիդեոյով:*
Աննա — *Շատ սխալ երևոյթ ա:*
Հասմիկ — *Ես փեսա զարմացա:*¹⁹

Վերջին երկու հարցազրույցները ցույց են տալիս, որ մարդիկ բավականին բացասական են ընկալում, երբ որևէ մեկը տեսագրում է թաղման ծեսը, սակայն ինչպե՞ս բացատրել այն, որ նույն տեսագրումը ընդունելի է լինում, երբ դա արվում է մեկ այլ մարդուն ուղարկելու համար, կամ ինչո՞ւ են մարդիկ ընդունում սկայփով միացումները: Խնդիրը, ըստ իս, նրանում է, թե ինչ նպատակով է ֆիքսվում ծեսը. մի դեպքում, երբ մարդիկ տեսագրում են այն և ուղարկում են բարեկամներին կամ կապվում են սկայփի միջոցով, ծեսը ֆիքսվում է փոխանցման նպատակով և տեսագրությունն այստեղ կատարում է ավելի շատ մեդիայի, տեղեկացման դեր: Իսկ երբ տեսագրության գործառնությունը փոխվում է, և թաղման ծեսը նկարահանվում է, որպեսզի այն պահվի որպես հիշողություն, այստեղ մարդիկ քննադատաբար են մոտենում այդ գործողությանը: Այս դեպքում այն նմանվում է լուսանկարելուն և, կարելի է ենթադրել, որ տաքուն կայանում է որպես հիշողություն ֆիքսելու մեջ: Մարդիկ չեն ցանկանում հիշել այն ցավը և բացասական ապրումները, որոնք եղել են թաղման ընթացքում և հնարավորինս խուսափում են դրա հետ կապված որևէ հիշողությունից:

ПОХОРОНЫ, КОТОРЫЕ МОЖНО ФОТОГРАФИРОВАТЬ, И ПОХОРОНЫ, КОТОРЫЕ НЕЛЬЗЯ ФОТОГРАФИРОВАТЬ

Смбат Акопян

Резюме

Вплоть до 1990-х в Армении снимались на фото многие похоронные ритуалы, но со временем снимать ритуал стало запретно. Похороны являются одним из самых важных событий в жизни человека, и как в других подобных случаях (день рождения, свадьба, окончание учебы и т.п.) они фиксировались с помощью фотографии. Но с 1970-х фототехника становится более доступной для людей, и фотография перестает быть посвященной только обрядам перехода. В итоге фотографирование похорон табуируется до сегодняшнего дня. Между тем видеозапись и трансляция похорон по интернету с помощью программы skype не табуируется, что показывает, что

¹⁹ Խմբային հարցազրույց (12.02.2013):

проблема тут не только в том, что обряд фиксируется визуально, а еще и в том, с какой целью он фиксируется. В случае с фотографией (и частично с видеозаписью) событие фиксируется, чтобы оно сохранилось, а в случае с видеозаписью и трансляцией по интернету оно фиксируется, чтобы передавалось, а не сохранялось.

Ключевые слова: похоронный ритуал, визуальная антропология, фотография, видеозапись, табу.

FUNERALS THAT CAN BE PHOTOGRAPHED AND FUNERALS THAT CAN NOT BE PHOTOGRAPHED

Smbat Hakobyan

Summary

Till the 1980's there were numerous photographs of funeral rituals in Armenia, but with time photography of funerals became forbidden. The funeral is one of the most important events in a person's life and like other similar events (birthday, wedding, graduation, etc.) it was fixed through photography. However, from the 1970's photo cameras became more accessible to people and taking photos stopped being solely a medium for documenting one's rites of passage and, therefor, it became taboo to photograph funerals. At the same time, there is no taboo on video recording or online streaming of this ritual via programs such as Skype of , which shows that the problem is not the visual recording of the ritual, but the way and purpose of recording. In case of photography (sometimes for video recording, as well), people document record the event in order to preserve it, but when we video record or stream via internet we do so in order to communicate rather than to preserve.

Keywords: funeral ritual, visual anthropology photography, video recording, taboo.